

Ur *Zenit* nr 17 (1970)

Lars Kronvall, Dag Malmberg

Hyresgäströrelsen: Från kamporganisation till pamporganisation

'Hyresgästernas organisationer, enade och målmedvetna, utgöra kugghjulet i den sociala revolutionen.'
— S. Backlund

Hyresgäströrelsen räknas till de s k folkrörelserna och uppvisar väsentligen samma utveckling som de tre stora grenarna av dessa: den politiska arbetarrörelsen, den fackliga arbetarrörelsen och konsumentkooperationen. Den kännetecknas med andra ord av centraldirigering, byråkratisering, hierarkisk organisationsstruktur och övergång från direkt till indirekt medlemsinflytande.

Med avseende på hur initiativet växlat mellan fastighetsägare och hyresgäster kan den tidsperiod hyresgäströrelsen existerat grovt indelas i följande etapper:

- (a) Perioden 1917-1942 då rörelsen hade stark karaktär av kamporganisation och förde arbetarklassens talan mot fastighetskapitalet. Under detta skede förde rörelsen stundtals en aggressiv politik och var på offensiven.
- (b) Perioden 1942-1957 vilken domineras av hyresregleringens ikraft-varande.
- (c) Perioden 1957 och framåt som kännetecknas av att fastighetsägarna börjat få utdelning på sin offensiv för hyresregleringens avskaffande.

Åren 1917 till 1942 en organisation byggs upp

De första hyresgästföreningarna i Sverige bildades omkring 1907.* De fick vare sig tillräckligt stöd eller omfattning för att kunna bjuda hyresvärdar och fastighetsägare motstånd. Den första lokala förening, som bestått, bildades 1916 i Nynäshamn (och etablerade en långvarig hyresstrejk). Den utgjorde en i raden av de hyresgästföreningar, vilka bildades på grund av den akuta bostadsnöd som uppstod i samband med byggnadsstoppet under kriget och den hyrestegring, vilken blev en följd av detta. Trycket mot hyresgästerna lättade i och med att hyresstegringslagen antogs 1917. Bland rörelsens första och viktigaste uppgifter var uppvaktning av myndigheterna för att få till stånd en successiv förlängning av denna lag.

Genom intensiva påtryckningar från den år 1914 bildade Sveriges Fastighetsägareförening upphävdes hyresstegringslagen 1923. Följden blev som väntad. Kraftiga hyresstegringar, vräkningar och ett tusental familjer fick hysas in i nödbostäder (som till exempel ett tillfälligt inbåsat exercishus), då de ställdes på bar backe.

Hyresgästföreningarna hade fram till 1923 inte haft något centralt organ utan uteslutande agerat på det lokala planet. Nu bildades det förbund för Sveriges hyresgästföreningar vilket senare kom att få namnet *Hyresgästernas Riksförbund* (1925). Den kooperativa byggnadsverksamheten, vilken tidigare förekommit och stötts av Stockholms stad genom dess bostads-lånefond, fick 1923 en mera permanent karaktär genom att HSB (Hyresgästernas Sparkasse-och Byggnadsförening upa) bildades. En central roll i HSB kom att spelas av arkitekten Sven Wallander, som ledde verksamheten under ett par decennier.

* Enligt *Nationalencyklopedien* redan kring 1900. – Red

Riksförbundets målsättning kom att speglas av den syn man hade på den privata företagsamheten och dess möjligheter eller snarare oförmåga att lösa bostadsfrågan. 'Tillgodoseendet av medborgarnas bostadsbehov har följaktligen inte förestavats av sociala hänsyn utan närmast haft till syfte att tillförsäkra företagen ekonomiska fördelar ...' skrev man i ledaren av första numret av *Vår Bostad* 1924.

För att förändra denna situation slog man i sitt första program fast '... att Hyresgästernas Riksförbund ... har till ändamål att ... åstadkomma en socialt betonad lagstiftning till skydd för hyresgästerna ... Slutligen måste förbundet även som en fullt likvärdig uppgift uppställa den lokalt organiserade verksamheten, som måste arbeta enligt förbundets program och för att bevaka hyresgästernas intressen främst vid av hyresvärdarna företagna uppsägningar och hyreshöjningar.'

Utifrån den sista punkten fick rörelsen en karaktär av ekonomisk intresse- och kamporganisation, och som sådan kom den att delta i klasskampen på arbetarnas sida under 20- och 30-talen. De första hyresgästföreningarna uppstod framför allt i typiska arbetarstadsdelar.

I sina organ (*Vår Bostad*, *Hyresgästen*, *Bostaden* med flera) och genom sin publicistiska verksamhet sökte rörelsen påvisa det antagonistiska förhållandet mellan hyresgäster och hyresvärdar och hur det kapitalistiska systemet lade hinder i vägen, då det gällde att avveckla bostadsnöden. I *Vår Bostad* skrev Riksförbundet ordförande O. Grimlund (k) i mars 1925:

'... Till detta allmänna motsatsförhållande mellan hyresvärdar och hyresgäster kommer att bostadsbristen är ett fenomen, som i det kapitalistiska samhället återkommer ständigt och jämt med vissa längre eller kortare mellanliggande perioder ...'

Vår Bostad, som under de första 8-10 åren i första hand propagerade för kooperation och var ett organ för HSB, blev i början av 30-talet mer markerat organ för hyresgästföreningarna, framför allt dem i Stockholm. Klasskampsperspektivet gjorde sig gällande och den 12 februari skrev t ex arkitekten Gun Sjödin: 'Det är omöjligt att lösa bostadsfrågan isolerad, liksom försörjningsproblemet över huvud; intet av dessa problem kan helt lösas inom det nuvarande samhällets ram.' Den 25 februari framhöll arkitekten Axel Grape: 'Och var ligger felet? I det sätt på vilket produktionen är organiserad. Den privatkapitalistiska produktionen är helt inriktad på marknaden — ej på behoven.'

Kampmetoder

För att motverka hyreshöjningar, uppsägningar och för att föra fram krav på reparationer, moderniseringar och förbättringar använde sig den lokala föreningen av massuppsägningar med därpå följande blockad. Uppsägningen gjordes för att man skulle kunna förhandla med hyresvärderna och skriva nya kontrakt. Blockaden gjordes för att förhindra att man skulle passa på att hyra ut till en ny hyresgäst. Den omfattning som dessa aktioner fick och den oro de väckte belyses av det faktum att fastighetsägarföreningarna bildade särskilda 'försvarsfonder' för att bestrida medlemmarnas förlorade hyror, i det fall deras fastigheter blev blockerade.

Göteborg — den militanta hyresgäströrelsens centrum

Två mer omfattande konflikter uppstod i Göteborg i stadsdelen Olskroken, den första 1933 och den andra 1936. I båda fallen ämnade man justera hyran nedåt samt få till stånd reparationer och förbättringar.

Fastighetsägarna satsade på att knäcka den unga hyresgäströrelsen i Göteborg. G.T., som var välinformerad, skrev den 3 december 1933: 'Husägarna rikta slaget mot hyresgästföreningarnas existens. Hyresgästerna inbjudas lämna föreningarna. Tillstånd att bo kvar beviljas (dem som

lämnar föreningarna). De första vräkningarna begärda.' I denna situation slöt ledningen för Hyresgästernas Riksförbund upp kring Göteborgsföreningarna och uppmanade samtliga folkliga organisationer att ge hyresgästerna sitt moraliska och om möjligt ekonomiska stöd 'i denna dem påtvingade kamp'. Fastighetsägarna, som inte var beredda att ta en storkonflikt, föll till föga och en kompromiss antogs av båda parter.

I januari 1936 uppsade Garantiföreningen (fastighetsägarna) överenskommelsen om förhandlingsordning. Under april—juni uppsade Olskrokens hyresgästförening 1 800 kontrakt för reglering av hyran. Därmed inleddes den mest omfattande konflikten i hyresgäströrelsens historia. Den pågick i nästan ett helt år, innan den kunde biläggas.

Upprinnelsen var att 49 fastigheter under loppet av några år ökat med 2 ½ miljon kronor i 'värde'. Av de 1 800 kontrakt som uppsades uppnåddes tillfredsställande resultat för alla utom 600. Mot dem uttog Garantiföreningen vräkning.

Vräkningarna — leden slutes

Den första oktober ingav fastighetsägarna ansökningar om vräkning av de hyresgäster, med vilka hyresavtal inte träffats (man vägrade skriva nya kontrakt så länge blockaden var i kraft).

När stadsfogden skulle verkställa vräkningsbesluten, som kom i början av oktober, vägrade stadens bärarelag att ställa sig till förfogande. Transportarbetareförbundet förklarade arbetet i blockad, vilket medförde att stadsfogden fick stora svårigheter att skaffa fram arbetskraft. Den 22 oktober förklarade stadsfogden att han inte kunde fortsätta vräkningarna sedan ett av de tre biträdena han fått till hjälp dragit sig tillbaka.

Den 26 oktober ställde magistraten nio stadstjänare till förfogande på stadsfogdens begäran och därmed kunde vräkningarna fortsätta. I detta läge vägrade hyresgästföreningen i sin tur att förhandla.

För dem som vräktes kunde hyresgästföreningen på grund av den långsamma takten bereda nya lägenheter. Hyresgästföreningen stod dessutom för den merkostnad som hyresgästen kunde få betala för den nya lägenheten. Fackföreningar och hyresgästföreningar över hela landet anslög medel och en landsomfattande insamling genomfördes till hyresgästernas förmån.

Ett försök gjordes att avveckla konflikten och kostnaderna genom att erbjuda Göteborgs stad att köpa fastigheterna. Hyresgästföreningen förklarade att det inte spelade någon roll vem som ägde fastigheterna — kraven stod kvar. I detta läge var staden inte intresserad av ett köp.

Trots stora ansträngningar hade förlikningskommissionen ingen framgång i sina försök att medla. Den 23 februari lyckades kommissionen utverka att inga ytterligare stridsåtgärder skulle vidtagas av parterna. Först den 13 maj kom en uppgörelse till stånd. Den uppgörelse som nåddes måste betecknas som en klar seger för hyresgästföreningarna. De fick igenom så gott som alla sina krav. Det starka moraliska stödet från fackföreningar och folkrörelser kompletterades med ekonomiskt och politiskt stöd. Det intima samarbetet mellan fackföreningsrörelsen och hyresgäströrelsen belyses av den betydelse de lokala fackliga centralförsamlingarna hade för bildandet av nya hyresgästföreningar i mindre städer och orter under hela trettioåret, och det belyses också av det lokala samarbete som upprättades. Genom den överenskommelse om ömsesidigt stöd som slöts mellan Hyresgästernas Riksförbund och Landsorganisationen i Sverige (LO) den 24 juli 1939 fick detta samarbete en officiell prägel.

Det var tack vare den massiva uppslutningen och den kampvilja som kännetecknade de lokala föreningarna och deras medlemmar som kraven kunde genomdrivas. När man i

organisationskommitténs betänkande 1963 skriver att små föreningar inte är bärkraftiga eller handlingsdugliga står det i skarp kontrast till dessa erfarenheter. Framgångarna tycks snarast ha varit relaterade till den lokala styrka som föreningarna kunnat uppvisa.

Detta är den sista av de mer omfattande konflikterna mellan hyresgäster och fastighetsägare. Efterhand stärker nu Riksförbundet sitt inflytande över organisationen med hänvisning till nya arbetsuppgifter, nya stadgar utarbetas 1939, kongressperioderna blir först två, sedan tre och fyra år, och man övertar allt fler av de funktioner som tidigare ålåg lokal- och distriktsorganisationerna. Genom en successiv urvattning av de lokala föreningarnas uppgifter, har det lokalt förankrade intresset för dessa minskat. Hyresgästföreningarna upphör att vara demokratiska organ för sina medlemmar.

Kongressen 1933

Göteborgssektionen förde fram krav på kraftig statlig satsning på bostäder för de mindre bemedlade skikten av arbetarklassen. Motionen noterade: 'Hyresgäströrelsens speciella skötebarn hittills — HSB — har för Göteborgs vidkommande fyllt sin mission såsom vägröjare för en högre bostadsstandard åt arbetarklassen. HSB har icke och kan icke vara det instrument som ens nödortfött löser bostadsförsörjningsproblemet ... Men hyresgäströrelsens stora medlemskaders bostadsintressen bli icke alls tillgodosedda genom HSB ... Härav följer att bostadsförsörjningen såsom ett hyresgäströrelsens krav enbart kan taga sikte på tillgodoseendet av arbetande och arbetslösa samhällsgruppers behov ... att kongressen måtte uppdraga åt förbundsstyrelsen, att genom hyresgästföreningarna ... till de kommunala och statliga organen föra fram kravet på samhälleliga bostadsprogram De skillnader i bedömningen av olika frågor och motioner som framkom på kongressen 1933 mellan å ena sidan Göteborgsdelegationen och å andra sidan Stockholmsdelegationen och Riksförbundets VU betingades dels av lokala olikheter, dels av att det i Stockholm förekom ett nära samarbete mellan HSB och hyresgästföreningen. Det kom till uttryck i att man hade ett gemensamt organ, *Vår Bostad* (som även var förbundsorgan), i vilken kooperationsfrågan intog en helt dominerande ställning fram till omkring 1932, då hyresgästföreningen fick ett större inflytande. HSB representerades också i Riksförbundets styrelse. Detta bör ha bidragit till att Göteborgsmotionen om de mindre bemedlades bostadssituation, och kritiken av HSB i detta sammanhang, föll igenom vid kongressen.

När det gällde de lokala aktionerna fick dessa genomgående mindre omfattning i Stockholm, bland annat kan noteras att antalet blockader 1933 uppgick till 4 och 1934 till 9, medan de i Göteborg under samma tid uppgick till åtminstone ett tjugotal. Det är troligt att det förhållandet att såväl hyresgästernas som fastighetsägarnas riksförbund hade sina säten i Stockholm påverkade den lokala utvecklingen.

Det internationella perspektivet kommunisternas fall

Då ett flertal politiska riktningar fanns representerade såväl på det lokala som på förbundsplanet, var en av de viktigaste förutsättningarna för en kraftfull politik att hyresfrågorna gjordes till huvudfrågor och att partitaktiska utspel gjordes med största varsamhet. I enstaka fall kan man finna belägg för fraktions-verksamhet inom hyresgäströrelsen. Ett fall förekom i Göteborg där socialdemokrater och socialister enades om en kandidat vid ett lokalt val av ordförande, medan kommunisterna lanserade en annan. Det var efter den framgångsrika striden i Olskroken. Genom majoritetsprincipen kunde en knapp majoritet besätta samtliga poster — sådana aktioner sågs givetvis med ogillande från ledande håll. Men de betecknar också inledningen till hyresgäströrelsens utveckling efter 1937.

Martin Andersson, en av Göteborgsdistriktets ledande män, med från starten, redaktör för Hyresgästen, på kongressen 1937 invald i Riksförbundets VU, sökte 1938 inträde i SAP. Han hade stått utanför de politiska partierna sedan han lämnade SKP vid sprängningen 1929. Det socialistiska partiet hade börjat svikta och flera ledande personer hade sökt inträde i SAP. Den spanska republikens fall och den ökade krigsfaran utgjorde starka drivkrafter för att kräva enhet i arbetarrörelsen. Den 1 januari 1938 skrev Martin Andersson i Hyresgästen: 'Jag har småningom kommit till den övertygelsen att enigheten mellan arbetare inom detta land icke står att vinna på annat sätt än att de fackliga och politiska organisationerna sammanslås.'

Hyresgäströrelsen hade under hela sin existens drivit en pacifistisk linje. Den hade kombinerats med aktivt stöd för regeringssidan i det spanska inbördeskriget. Man hade tagit ställning mot Mussolini, mot Hitler och mot Japans angrepp på Kina. Vinterkriget mellan Sovjet och Finland kom för första gången att medföra att ett ställningstagande i en internationell fråga delade den svenska arbetarrörelsen i två läger. Vid HCF:s (Hyresgästernas Centralförsamling i Göteborgs) möte årsskiftet 1940 beslöt HCF (med 61 röster mot 12) att rikta en uppmaning till sina medlemmar om att inte rösta på dem som stödde Sovjet.

Ombudsmötet beslöt på förslag av E Nordh dessutom återkalla de mandat som redan givits personer som nu godkänna överfallet på det finska folket ... Dessutom beslöts på förslag av Gustaf Sjöström att ge styrelsen i uppdrag att framlägga förslag om sådana stadgeändringar som leder till att nazister och nazikommunister helt förhindras att vara medlemmar av hyresgäströrelsen.' Kommunisterna, som nu stod ensamma mot den starkt SAP-dominerade rörelsen, hade små möjligheter att göra sig gällande och kunde snabbt rensas ut från de ledande posterna.

Hyresnämnderna

De första hyresnämnderna tillkom med anledning av hyresstegringslagen 1917 och skulle avgöra ärenden i samband med den. Nämnden utsågs på kommunal nivå varför sammansättningen kom att bestämmas av den politiska grupperingen i fullmäktigeförsamlingarna. Efterhand kom hyresgäströrelsen att kunna påverka sammansättningen genom rösträttsreformen och genom att uppmana medlemmarna att rösta in personer som hade förståelse för hyresgästernas sak dvs i praktiken representanter för socialdemokratin. I och med att hyresstegringslagen avskaffades fick hyresnämnderna minskad betydelse. De för hyresgästerna avgörande besluten fattades genom överenskommelser mellan parterna på marknaden.

När hyresregleringen antogs 1942 utgick nya instruktioner till hyresnämnderna samtidigt som en ny statlig instans, Statens Hyresråd, inrättades. I instruktionerna sägs att hyresnämnderna skall bestå av en ordförande, som utses av Statens Hyresråd, samt en representant för fastighetsägarna och en för hyresgästerna, vilka utses lokalt. Beträffande Statens Hyresråd sägs att det skall bestå av en lagkunnig ordförande och sex ledamöter utsedda av Kungl. Maj:t av vilka två skall representera fastighetsägarna och två hyresgästerna. Dessa formler gör det möjligt att sätta in representanter för hyresgäströrelsen i kommunala och statliga organ. Riksförbundets ordförande vid denna tid, O. Bengtson, var den ene av hyresgästernas representanter i Statens Hyresråd. Men i och med hyresregleringen begränsades också underlaget för lokala massaktioner. Rörelsen institutionaliseras och blir en del av den reformistiska apparaten.

Hyresregleringen

Lagen om hyresreglering dominerade tiden 1942-1957. Hyresregleringen innebär att den hyra som gällde den första januari 1942 – grundhyran — inte får höjas utan tillstånd av kommunens

hyresnämnd. (1.1. 1969 ersattes de kommunala hyresnämnderna av statliga länsbyresnämnder). Regeringen har dock rätt att medge hyreshöjningar med viss procent av grundhyran — generell hyreshöjning — på grund av stigande fastighetsomkostnader. Hyresregleringen infördes för att trygga en socialt inriktad hyres- och bostadslagstiftning och för att undvika en situation liknande den, vilken ledde fram till 1917 års hyresstegringslag. Hyresgäströrelsen får under denna tid ett av sina främsta krav tillgodosett, i och med att den statliga långivningen till bostadsbyggandet främst avser att stödja byggnationen i kommunal och kooperativ regi.

Perioden 1957 och framåt, då hyresregleringslagen fortfarande varit i kraft, kännetecknas av att fastighetsägarna börjat få utdelning på sin offensiv för hyresregleringens avskaffande.

Således undantogs fr.o.m. 1957 från hyresregleringen lägenheter i enskilt statsbelånade hus, fr.o.m. 1958 lägenheter i kommuners och s.k. allmännyttiga bostadsföretags hus samt fr.o.m. 1962 av statliga myndigheter upplåtna bostadslägenheter. Vid årsskiftet 1967/68 upphörde priskontrollen på statligt belånade egnahem och från årsskiftet 1968/69 har priskontrollen på bostadsrätts-lägenheter slopats.

Perioden utmärks av hyresregleringens successiva avvecklande och från och med 1959 har således hyresregleringen avvecklats totalt eller för vissa kategorier på ett stort antal orter.

Hyresgäströrelsen och socialdemokratin

I det följande avsnittet skall vi huvudsakligen parallellt granska den odemokratiska strukturen hos rörelsen och rörelsens underordning under socialdemokratin.

Medlemsavgifterna svarade 1962 för 87,5 procent av föreningarnas samtliga inkomster och om inträdesavgifter medräknas för 89,9 procent. Dagens siffror torde inte vara mindre. Medlemsrekryteringen spelar därför en viktig ekonomisk roll, och står också upptagen som första punkt under rörelsens målsättningar. För att den skall fungera tillfredsställande har det en avgörande betydelse att rörelsen lyckas upprätthålla skenet av partipolitisk neutralitet. Denna neutralitet står också inskriven i stadgarna.

Hyresgäströrelsens i programmet 1961 uttalade målsättning –

att verka för en socialt inriktad hyres- och bostadslagstiftning, att främja tillgången på bostäder av hög kvalitet till ur bostadssociala synpunkter godtagbara hyror och avgifter genom att stödja bostadskooperationen och annan spekulationsfri bostadsproduktion och att verka för ökat konsumentinflytande över samhällsplaneringen i syfte att skapa goda bostadsmiljöer sammanfaller väl med socialdemokratin bostadspolitiska program.

Förbundsordföranden Erik Svensson karakteriserar rörelsens underordning under socialdemokratin på följande sätt: 'En av konsumentintressen styrd bedömning av de hyres- och bostadspolitiska frågorna har lett till att förbundet i stora frågor och i betydande utsträckning befunnit sig på samma linje som regeringen' (*Vår Bostad* nr 7-8, 1968).

Detta är väl inget anmärkningsvärt. Det är naturligt att manöverutrymmet för rörelser av hyresgäströrelsens typ kringskurits sedan socialdemokratin från 1920-talet och framåt successivt lagt under sig kontrollen av allt fler sektorer inom den svenska samhällsekonomin. Men underordningen under socialdemokratin blir allvarligare då denna låter de hyres- och bostadspolitiska frågorna styras av andra hänsyn än löntagar- och konsumentintressen, och när Hyresgästernas Riksförbund troget sluter upp.

Riksförbundets främsta uppgift har numera kommit att bli att föra ut den socialdemokratiska bostadspolitiken till medlemmarna-hyresgästerna-väljarna. Det är därför betydelsefullt att

rörelsens topporganisation befolkas av lojala socialdemokrater, vilket också är fallet. Dessa förtroendemän och socialdemokrater ingår sedan i utredningar rörande bostadspolitiken i egenskap av representanter för hyresgäströrelsen. Där kan de medverka till beslut vilka är underordnade den socialdemokratiska politiken, men som inte behöver diskuteras ute i grundorganisationen. Beslut som till och med kan gå emot hyresgästernas intressen (två sådana fall skall nedan granskas).

Riksförbundet fungerar som ett slags inofficiellt halvstatligt organ. Det gör att en radikalisering av eller misstroendevotum från lokalorganisationerna, eller ett misslyckande att föra ut och få medlemmarna att acceptera de beslut, vilka redan fattats på toppnivå, av ledningen kommer att upplevas som en prestigeförlust. Denna prestigeförlust har samma karaktär som den, som drabbar fackföreningar som inte lyckas få uppslutning från medlemmarna för sin politik, och i de fall dessa tillgriper vilda strejker för att själva föra fram sina krav. Riksförbundets högsta ledning sitter säkert på sina höga poster och löner så länge de är lojala mot den socialdemokratiska politiken och så länge de lyckas hålla tillbaka opposition och kritik från medlemmar eller avleda medlemsinitiativ från de politiskt känsliga frågorna. Det vill säga från de höga hyrorna till mer konsumtions- och serviceinriktade frågor. Behovet att kontrollera rörelsen och styra debatten och aktiviteten hos medlemmarna framstår i dag för ledningen och socialdemokratin som mer tvingande än någonsin, sedan det visat sig att man vid ett politiskt sett mycket känsligt tillfälle inte lyckades med detta, vilket kom att få återverkningar på den socialdemokratiska strategin inför valet 1968.

Den lokala autonomin — ett hot mot förbundets auktoritet

Då regeringen under 1960-talet efter påtryckningar från den privata byggnadssektorn ville avskaffa hyresregleringen och var beredd att tillämpa en borgerligt liberal modell för bostadsmarknaden, slöt ledningen för hyresgäströrelsen upp. Denna modell hade Assar Lindbäck och Kurt Samuelsson livligt propagerat för. Bostaden skulle därigenom bli jämnställd med vilken vara som helst.

I den utredning vilken låg till grund för regeringens proposition och som kallades Hyreslagstiftningssakkunnigas betänkande, ingick som representanter för hyresgäströrelsen dåvarande TCO-juristen och ordföranden i Stor-Stockholmsföreningen Lennart Geijer och förbundsordföranden Erik Svensson. Trots att den sistnämnde länge varit en av de starkaste motståndarna till hyresregleringens avskaffande och tillämpningen av marknadspriser (hans argument finns redovisade i broschyren *Konsumentkrav* på bostadsmarknaden, 1964) reserverade han sig inte mot utredningen. Det gjorde inte heller Geijer, vilken dock hade kurage nog att öppet tillstå att förslaget var behäftat med vissa svagheter ur hyresgästernas synpunkt. När dessa förtroendemän förs in i utredningar underordnar de sig fullständigt utredningsdirektiven och uppträder som goda samarbetsmän med regering och fastighetsägare. Vem kan väl tro att Lennart Geijer, som ordförande i Stor-Stockholms hyresgästförening 1967, inte kände till vad han nu, i egenskap av justitieminister, tycks vara klar över: 'personligen anser jag att hyresregleringen bör vara kvar i storstadsområdena med hänsyn till de kraftiga hyresstegringar, som kan komma om regleringen där avskaffas' (*Bostadsnämnden — Organ för bostadsbyggnadsverksamheten* nr 11, 1969).

Den stora debatten kring förslaget om ny hyreslag kom igång i och med att Östermalmssektionen av Stor-Stockholms hyresgästförening i månadsskiftet september-oktober 1967 började distribuera sin stridsskrift kallad *Våra nya hyror — hur höga skall de få bli?* Där heter det bl. a.: 'de ändringar som skett i förslaget till ny hyreslag, t. ex. vad gäller reparationsrätt, besittningsskydd och bytesrätt kan inte kompensera hyresgästerna för de hyreshöjningar som blir en följd av

hyresregleringens slopande. Man skall inte blanda ihop de här sakerna. Det väsentliga är hyrorna. Om människorna inte kan betala hyran blir besittningsskyddet illusoriskt. Vi kan inte se förslaget annat än som en ren kapitulation, ett svek mot hyresgästerna.'

Massor av brev och telefonsamtal inkom till de olika sektionerna (kallas numera avdelningar) och expeditionerna i Stockholms innerstad. Man krävde en förklaring till omsvängningen från hyresgäströrelsens ledning. Denna oro får ses mot bakgrunden att de flesta lägenheter inom den äldre delen av bostadsbeståndet, där de kraftigaste hyreshöjningarna var att vänta, ligger i innerstaden och till stor del är privatägda. Men opinionen vidgades under hösten och även de som bodde i förorterna började bli oroliga för att ett frisläppande av hyresregleringen skulle leda till en allmän hyreshöjning. Dessa människor brukar annars inte vara lika intresserade av hyresgäströrelsen, då många av dem bebor den allmännyttiga delen av bostadsbeståndet. Även i Göteborg växte en kraftig opinion fram. Genom pressens skrivelser under hösten stärktes opinionen ytterligare. Den tändande gnistan var en artikel i *Dagens Nyheter*, vilken redogjorde för ett expropriationsmål i Stockholms innerstad. Expropriationsdomstolen hade nämligen då det gällde fastighetsvärdet räknat med hyreshöjningar på 50-100 procent.

Ledningen för hyresgäströrelsen gjorde länge sitt bästa för att tysta ned och hålla tillbaka de demokratiska kraven på debatt inom rörelsen. Så hade t. ex. Östermalmssektionen redan i april 1967 begärt ett extra fullmäktigemöte för att medlemmarna skulle få tillfälle att debattera frågan. Begäran bifölls visserligen så småningom, men mötet kom sent; först efter det att höstriksdagen redan öppnats.

Två möten hölls med Stor-Stockholmsföreningens fullmäktigesamling. Vid det ena mötet talade Lennart Geijer för regeringens sak. Representantskapsmötena blev mycket stormiga, och då man gick till votering segrade den ende reservanten i styrelsen, Rickard Eurén (VPK), med 107 röster mot 79. En majoritet befanns vara emot avskaffandet av hyresregleringen.

De socialdemokrater, som var medlemmar i hyresgäströrelsen, gav på den socialdemokratiska arbetarkommunen uttryck för opinionen mot förbundsledningens agerande. Inom ledande kretsar i SAP var man lyhörd för denna opinion. En växande opinion började således under hösten 1967 inse att hyresregleringens avskaffande skulle komma att medföra en överföring av flera hundra miljoner kronor från löntagare-hyresgäster till fastighetsägarna, genom de kraftiga hyreshöjningar som var att vänta. Regeringen fann det då säkrast att, med tanke på det förestående valet hösten 1968, uppskjuta frågan om hyresregleringens avskaffande till riksdagen 1971. Officiellt skylldes man tillbakadragandet av propositionen på de borgerliga partierna, vilka sades utnyttja opinionen och göra valpropaganda av den så viktiga bostadsfrågan.

Denna falska historieskrivning hänger man fortfarande fast vid inom socialdemokratin, senast i en ledare i *Aftonbladet* december 1969.

Detta var en av de få gånger de radikala krafterna inom Stor-Stockholms hyresgästförening med framgång kunnat agitera och agera ute i rörelsen. Med tanke på vad som förut sagts om Riksförbundets roll, som inofficiellt halvstatligt organ, måste det givetvis ha varit en stor prestigeförlust för dess ledning att inte kunna föra ut sin linje och kontrollera medlemmarna på det lokala planet. Förbundsordföranden Erik Svensson upplevde tydligen själv denna prestigeförlust och han var klart på defensiven. Då inga sakargument dög för att vända opinionen inom storföreningen, övergick han till att anklaga sina opponenter för att undervärdera hyresgäströrelsen.

Inom ledningen drog man konsekvenserna av det inträffade. Det gällde att skaffa sig ett fastare grepp och en säkrare kontroll över rörelsen. För att visa hur man gått till väga skall vi ta upp två exempel. Det ena hänger samman med det sätt på vilket man försöker blåsa liv i verksamheten på

det lokala planet och det andra har att göra med organisationsstrukturen.

Tendenserna till centraldirigering inom en folkrörelse

Den ökade centraliseringen och centraldirigeringen inom hyresgäströrelsen inleddes i och med den utredning av organisationsstrukturen, som Riksförbundets VU beslutade om 1961.

Utredningen under ordförandeskap av Bengt Hallberg (s) överlämnade i november 1963 det s. k. Organisationskommitténs betänkande.

Hallberg försvarade vid förbundets 19:e kongress 1964 omorganisationen med att hyresgäströrelsen har förändrats eller har anledning att förändra sig själv i takt med samhällsbildens förändring. Han menade att detta kunde tolkas som en övergång från kamporganisation till intresseorganisation. Organisationsplanen var avsedd som en anpassning till denna övergång. Omorganisationen motiverades främst av effektivitetsskäl, något som oroade flera av kongressombuden. Hallberg lugnade dem med att det inte behövde uppstå något motsatsförhållande mellan begreppen 'demokrati' och 'effektivitet'. Han tillade dock: 'Den organisation ... som ... konstruerar fram ett motsatsförhållande mellan demokratin och lekmannainflytandet å ena sidan och effektiviteten å andra sidan, får finna sig i att antingen överge demokratin och lekmannainflytandet eller att gå sin undergång till mötes'. — Detta var en träffsäker karakteristik av vad det egentligen rörde sig om.

Det viktigaste resultatet av omorganisationen blev att distriktsorganisationen slopades och att ett par hundra hyresgästföreningar förvandlades till lika många avdelningar i 22 regionalt organiserade storföreningar. Hyresgästföreningens organ på lokal nivå kallas nu avdelningar. Deras verksamhetsområde omfattar ett eller flera kommunblock samt i större orter del av kommunblock. Hyresgästföreningen i Stor-Stockholm har för närvarande 33 lokalavdelningar (där även Gotland ingår).

På vilket sätt försöker man ge sken av att det pågår en febril verksamhet och att medlemmarna har inflytande på basplanet, för att kunna motivera rörelsens existens och dölja centraldirigeringen?

Styrelsen för Stor-Stockholms hyresgästförening tillsatte i april 1969 en organisationskommitté med uppgift att göra en översyn av föreningens organisation och i anslutning därtill föreslå förändringar. I förslaget – kallat Förslag till arbetsrutiner för lokalavdelningarna och kontaktkommittéer inom Hyresgästföreningen i Stor-Stockholm (i det följande kallat Förslaget) – heter det inledningsvis att 'det nu presenterade förslaget har anpassats efter de synpunkter, som framförts vid en expeditionskonferens med föreningens anställda och vid en organisationskurs med representanter för avdelningsstyrelserna'. Förslaget bör ses mot följande bakgrund: Ledningen i Riksförbundet sitter på två stolar. Den inser att det krävs en aktivering ute bland medlemmarna för att rörelsen skall kunna hävda sig i konkurrensen från aktionsgrupper, miljögrupper och byalag. Ledningen känner att förlamningen ute i lokalorganisationerna är till nackdel för rörelsen i stort.

Men samtidigt gäller det för ledningen att kunna utöva kontroll över basorganisationen så att en aktivering inte medför att man blir överflyglad av en radikal opinion inom rörelsen, vilket skedde hösten 1967. Man måste bevara möjligheten att fortfarande sitta kvar på sina poster och styra verksamheten i den riktning man önskar, men ändå få till stånd en aktivering. Detta för att ge hyresgäströrelsen den yttre bild av demokrati och medlemsinflytande, som anstår en folkrörelse.

Genom *Förslaget* vill man ge sken av att lokalavdelningarna har fått i gång en aktivitet, att rörelsen lever och är dynamisk. Man vill ge ett sken av att gräsrotsdemokrati fungerar, men man vägrar att ge avdelningarna och kontaktkommittéerna reell makt och hela verksamheten förblir ändå centraldirigerad. Hyresfrågorna skall skötas centralt och genom de arbetsuppgifter

lokalavdelningarna tilldelats har man försäkrat sig om att slippa inblandning från radikala avdelningar i dessa politiskt känsliga frågor.

Aktiviteten på lokalnivå — en hobbyverksamhet

Avdelningarna har inte givits någon självständig roll. Deras uppgifter, heter det i *Förslaget* 'är att vara ett kontaktorgan mellan hyresgästföreningen och medlemmarna'. Alltså en mellanhand som 'i samråd med föreningen primärt skall bedriva följande verksamhet: (1) Organiseringen av kontaktkommittéer och förhandlingsråd, (2) miljö- och fritidsaktiviteter samt remissbevakning, (3) lokal utåtriktad verksamhet, (4) rekrytering till kurs-, konferens- och studieverksamheten (exempel på studieverksamhet är kursen Plats för lek i regi av före detta SSU-aren och numera lekfarbrorn Nic Nilsson), (5) expeditionernas bemanning, (6) hyresjuridisk service, (7) årsmöten.

Uppräkningen talar för sig själv. *Förslaget* är så socialdemokratiskt som tänkas kan.

Mot bakgrund av rådande missnöje hade det varit naturligt om kontaktkommittéerna i kraft av sin lokalkännedom och direktkontakt med hyresgästerna fått i uppdrag att samla in och för avdelningsstyrelsen punkt för punkt presentera alla de ekonomiska krav hyresgästerna kan ställa på fastighetsägarna. På så sätt hade man kunnat få en klar bild av den misskötsel, som existerar inom lägenhetsbeståndet i Stockholms och Göteborgs innerstad.

Något sådant är nu omöjligt bara av den anledningen att avdelningarna inte har en chans att hinna syssla med de väsentliga frågorna — de som är politiskt kontroversiella. De blir nu i stället överhopade med arbete kring upprättandet av kontaktkommittéer och den verksamhet dessa skall ha i gång kring 'kladdis' och hobbyverksamhet.

Hyresgäströrelsen försöker nu via sina kontaktkommittéer att pacificera hyresgästerna och avleda deras intressen från de mer politiskt känsliga frågorna (om de höga hyrorna och de ekonomiska kraven på reparationer och underhåll) till de politiskt ofarliga frågorna om motion och lekplatser. I *Förslaget* står det uttryckligen att 'kontaktkommittéerna skall inte syssla med exempelvis reparations- och hyresärenden', utan de 'skall primärt syssla med boendemiljön och fritidsaktiviteter inom bostadsområdet'.

Förhandlingsverksamheten och lokalorganisationens ekonomiska ramar som exempel på centraldirigeringen

Centraldirigeringen lyser klart igenom i *Förslaget* där det exempelvis heter att 'avdelningsstyrelsen skall bedriva sin verksamhet i samråd med föreningen'. Vidare skall 'styrelsen representeras på kontaktkommittéernas möten' och 'kontaktkommittén' skall vara 'direkt underställd avdelningsstyrelsen'. Mest påfallande är dock denna styrning vad gäller förhandlingsverksamheten, och den roll kontaktombuden där tilldelats.

I förhandlingsdelegationerna (vilka sköter förhandlingar och hyresvillkor med de s. k. allmännyttiga bolagen i Stockholm) skall ingå representanter för de olika instanserna: en förbundsrepresentant (förhandlingsledare), en representant för föreningsstyrelsen, två representanter för berörda avdelningar och två representanter för förhandlingsrådet (vilket består av en representant för varje berörd stadsdel — för närvarande c:a 60).

Men i dessa förhandlingsdelegationer blir avdelningarna och medlemmarna lätt i minoritet, ty man har satt in en passus om att man skall välja det antal ombudsmän, som föreningsstyrelsen beslutar. Ser man således att det skulle komma några kommunister eller radikala socialdemokrater, som kan hota en tänkt överenskommelse, kastar man bara in några ombudsmän och avtalet är fixat. Avdelningen får dessutom inte välja sina egna representanter utan föreningsstyrelsen

utser slutligen förhandlingsdelegation. Avdelningsstyrelsen kan bara föreslå representanter, vilka föreningsstyrelsen antingen kan godkänna eller förkasta. Trots detta utgör *Förslaget* vad gäller förhandlingsdelegationen ett framsteg. Ett visst medlemsinflytande förekommer nu, medan tidigare bara ombudsmän, med förste ombudsman som ledare, skötte förhandlingarna.

Den kringskurna roll lokalavdelningarna tilldelats enligt *Förslaget* accentueras ytterligare av de ekonomiska ramar som speciellt inner-stadsavdelningarna har att röra sig med. Södermalmsavdelningen av Stor-Stockholms hyresgästförening bidrar med c:a 250.000 kronor om året i avgifter till förbundet. Avdelningens budget för 1969 var 3.550 kronor.

Eftersom detta inte räcker för att bedriva någon meningsfull verksamhet och ännu mindre för att genomföra några aktioner, höjde avdelningen i sitt förslag till stat anslaget till 20.000 kronor. Men det är fullmäktigeförsamlingen som beslutar om avdelningen skall få igenom sitt förslag till stat. Avdelningarnas verksamhet finansieras således genom anslag från storföreningen och bestäms av fullmäktiges styrelse.

1962 var samtliga ombudsmän anställda av sina respektive föreningar.

I *Organisationskommitténs* betänkande 1963 heter det att denna 'funnit skälen för en ökad samordning av ombudsmännens verksamhet och större enhetlighet i anställningsvillkoren vara så starka att kommittén föreslår att även de lokala ombudsmännen anställs av förbundet'. Detta led i centraliseringen är inget unikt för hyresgäströrelsen utan kännetecknar folkrörelserna i gemen. Det är en lösning som under 1950- och 1960-talen även valts av fackförbund. I och med att denna utgift således försvunnit från föreningarna har motsvarande inkomster kommit att gå direkt till förbundet. Kommit-ten föreslog att medlemsavgifternas fördelning mellan storföreningarna och förbundets centrala organ i sista ledet skulle avgöras av kongressen (förbundets högsta beslutande organ) 'varvid hänsyn måste tas till fördelningen av ekonomiskt ansvar och av arbetsuppgifter mellan förbundets centrala organ uppgifter mellan förbundets centrala organ och storföreningarna'.

Genom att föra över ansvaret för ombudsmannasituationen till förbundet har man fått motiv att hävda att förbundet fått ökat ekonomiskt ansvar och ökade arbetsuppgifter, vilket tas till intäkt för att besluta om mer pengar till förbundet och mindre till storföreningarna och avdelningarna. Det finns således inget i stadgarna, som säger att en viss proportion av medlemsavgifterna t. ex. en fjärdedel skall tillfalla avdelningarna, vilket är den naturliga ordningen i mera demokratiska organisationer.

Hyresgäströrelsens odemokratiska organisationsstruktur

Riksförbundet har som ovan visats en mycket stark ställning. Förbundsordföranden sitter på livstid. Han kan enligt stadgarna inte omväljas så länge han är i tjänst. Så länge han är anställd är han ordförande. Förbundsstyrelsen består av 19 personer och sammanträder två gånger om året. Inom förbundsstyrelsen finns ett VU på 9 personer och här ligger den egentliga makten. Detta VU har maktbefogenheter, som torde vara unika i svenskt organisationsväsende.

Det är således inte kongressen som fastställer hur stora avgifterna skall vara (vilket ju var organisationskommitténs avsikt) och hur mycket pengar förbundsstyrelsen skall ha att röra sig med. Det hör inte till det normala att en förbundsstyrelse bestämmer hur stora avgifterna skall vara i en organisation. Det naturliga är i stället att den lokala verksamheten (ombudsmännen) får ett representantskap, som inte ställs i beroendeförhållande till styrelsen utan till medlemmarna och föreningarna. Utvecklingen inom hela organisationslivet, inom LO och inom branschorganisationerna går i den riktningen, att fullmäktige- och representantförsamlingar får avgöra frågor

om räkenskaper och avgifter mellan kongresserna. Här har således denna fråga delegerats till förbundsstyrelsen, som under kongressperioden får bestämma inte bara vad som skall utdebiteras för ombudsmannalöner, utan allt som överhuvudtaget skall tagas ut för förbundets verksamhet. Om man forskar i stadgarna för olika sammanslutningar, finns det ingen intresseorganisation eller facklig organisation, som vågat ta ett sånt drastiskt steg som förbundsstyrelsemajoriteten gjorde 1964.

Ett exempel på bristande insyn i VU:s verksamhet för andra än socialdemokrater är att den ende kommunisten i VU (Rickard Eurén) inte en enda gång under de åtta år han suttit som suppleant i VU kallats till dess möten. Man får förmoda att de tre övriga suppleanterna heller aldrig kallas. Det torde höra till undantagen i svenskt parti- och organisationsväsende att VU:s suppleanter inte kallas till VU:s möten.

VU skall enligt stadgarna bo i Stockholmsregionen. Detta VU har efter kongressen i maj 1968 följande sammansättning: fyra personer bl. a. Sven Kypengren (HSB:s verkställande direktör) blev alla omvalda. Nyvalda blev ombudsman Owe Belin och TCO-juris-

ten Stig Gustavsson. Förbundsordföranden Erik Svensson, vice ordföranden Åke Lindh och förbundssekreteraren Bengt Hallberg kvarstår, som det brukar heta. Dessa sistnämnda kan alltså inte avkrävas ansvar av medlemmarna. Ett misstroendevotum från dessa betyder ingenting (vilket vi nedan skall visa). De är oåtkomliga och sitter säkert så länge de har socialdemokratins förtroende. Bengt Hallberg är socialdemokratisk stadsfullmäktigeledamot (5:e kretsen, specialgebit: bostäder och miljöfrågor) och han är tillika ledamot i kommunalförbundet för Storstockholms Bostadsförmedling. Han tillhör de pålitligaste partiiniskarna i Riksförbundet.

Partiinflytande i hyresgäströrelsen

Socialdemokratiska Ungdomsförbundet (SSU) spelar en viktig roll som rekryteringskälla för rörelsen. Ombudsmännen i Stor-Stockholmsorganisationen kommer i stor utsträckning från SSU. Förste ombudsmannen Owe Belin är gammal SSU:are. Via olika målinriktade kurser och forum blir SSU:are insatta i de 'riktiga' bostadspolitiska synpunkterna. Stor-Stockholmsorganisationen är en av de få hyresgästföreningarna i landet där kommunisterna har ett vist inflytande. De avdelningar som bedriver den intensivaste verksamheten för att tillvarata hyresgästernas intressen mot värdar och fastighetsägare och de, som flitigast motionerar, har kommunister på ledande poster i avdelningsstyrelsen.

Storföreningens styrelse väljs på fullmäktigeförsamlingens årsmöte. Där utses även den valberedning som skall nominera kandidater till året därpå. Inom fullmäktige har socialdemokraterna majoritet, varför de även kommit att få majoritet i valberedningen. Valberedningen går i hög grad efter partilinjer vid sin nominering av kandidater. Beredningens förslag blir nästan helt utslagsgivande för styrelsens sammansättning, eftersom ombuden till fullmäktige inte har så stor förhandskännedom om varandra. Detta förklarar varför det bland de 9 ledamöterna bara funnits en kommunist: sekreteraren Rickard Eurén. I stort sett har socialdemokratien haft en gammal och stabil kärnkader som tagits in år efter år, utan att man sett efter vad de gjort för rörelsen eller hur de besökt lokala möten. De tre föreningarna i tätorterna Stockholm Göteborg — Malmö svarade 1961-1962 för 47 procent av förbundets medlemmar. I dessa föreningar har stabiliteten varit förkrossande: endast en ny styrelseledamot tillkom under 1961-1962 och endast fem under 5-årsperioden 1958-1963 (*Hyresgäströrelsen Bostadskonsumenternas intresseorganisation: En undersökning om arbetsuppgifter och organisationsstruktur* av Bengt Hallberg).

Symptomatiskt för socialdemokratins intresse för hyresgäströrelsen och den roll denna avses spela då det gäller att föra ut SAP:s politik till väljarna, är det brev som en av kretsarna i

Stockholm skickade till arbetarekommunen med en direkt uppmaning att denna skulle se till att socialdemokrater i större utsträckning slussades över till avdelningsstyrelser och till fullmäktige i Stor-Stockholmsföreningen. I brevet uttrycks vidare en rädsla för att kommunisterna tillåts spela en oproportionerligt stor roll inom rörelsen. En roll vilken, som det heter, inte överensstämmer med deras styrka som politiskt parti.

Brevet daterar sig från den tiden efter det att en radikal opinion inom rörelsen lyckats förmå regeringen att dra tillbaka propositionen om hyresregleringens avskaffande hösten 1967. Det kommer också efter det att kommunisterna lyckats få majoriteten i Farstaavdelningen. Det skedde på avdelningens årsmöte 1968 genom strid kring en politisk fråga: hyresregleringens avskaffande och dithörande nackdelar för hyresgästerna. Den tidigare socialdemokratiske ordföranden Nils Johansson — en lokal pamp — eller en Svensson i miniatyr — var dumdrastig nog att beteckna den återtagna propositionen som en förlust för hyresgästerna. Efter diskussionen på årsmötet blev styrelsesammansättningen 6 kommunister och 2 socialdemokrater. Sedan detta hände satt Nils Johansson på Stor-Stockholmsföreningen, varifrån det hävdades att han icke var anställd, och kartlade alla socialdemokrater ute i Farsta. Eftersom han samtidigt var ledig från sitt ordinarie arbete vid spårvägen, måste han således ha avlönats av storföreningen eller socialdemokratin direkt. Sedan skickades brev till socialdemokrater i Farsta för att de skulle ställa upp på nästa årsmöte och ta tillbaka avdelningen. Detta lyckades dock inte och fördelningen blev nu 5 kommunister och 3 socialdemokrater. Misslyckandet kan delvis hänga samman med att Farsta saknar SSU-klubb.

De socialdemokrater som slussas över till hyresgäströrelsen utmärks inte av någon högre grad av politisk medvetenhet. Det är givetvis mycket en fråga om att skaffa partifunktionärer jobb, men också att bli av med medelmåttor, som inte kan placeras någon annanstans. Dessa socialdemokrater är samarbetsvilliga, partiljala och ofta politiskt aningslösa. Om man kan säga att hyresgäströrelsen under 1920- och 1930-talen var en avstjälningsplats för obekväma socialdemokrater, som man ville ha bort från centrum, från riksplanet, där makten ligger och ut i periferin, där de fritt kunde få husera utan att ställa till för mycket skada, så kan man säga att det nu är precis tvärtom. Det är den motsatta typen av socialdemokrater som kommer in i rörelsen.

Hur man sitter kvar utan att ha medlemmarnas förtroende: fallet Erik Svensson

Mot bakgrund av vad som sagts i föregående avsnitt inser man svårigheten att bevaka de förtroendevalda och avkräva dem ansvar. Typiskt för rörelsen är att förbundsordföranden fortfarande kan sitta kvar på sin post i kraft av stadgarna och att han har partiets förtroende, trots att han fått medlemmarnas misstroendevotum. Hans agerande fordrar en kommentar.

Då Erik Svensson hösten 1967 inte kunde vända opinionen på storföreningens möte i Stockholm för sin ståndpunkt att hyresregleringen snarast borde avskaffas, övergick han till att anklaga representantsskapsmötet för att undervärdera hyresgäströrelsen. Han hade fått klart för sig att han har en opinion inom sin egen rörelse emot sig. Hur agerade han då?

Trots att han erkänner att det förslag till hyreslag, som han själv varit med att utarbeta 'självfallet skulle ha kunnat vara bättre på vissa punkter — exempelvis i fråga om fastighetsägarens skyldighet att hålla sin egendom i stånd' (*Vår Bostad* 11/1966) vägrar han in i det sista att avvika från den ståndpunkt han givit uttryck för då *Hyreslagstiftningssakkunnigas betänkande* tillstyrktes av Riksförbundet med orden 'ny lag bör komma till stånd utan ytterligare dröjsmål' (*Vår Bostad* 11/1966). I stället för att tillvarata hyresgästernas intressen blir nu hans främsta intresse att inte tappa ansiktet. Men regeringens intresse att vinna valet väger tyngre, därför måste

Svensson offras. Båda ledarna i *Vår Bostad* för november och december försöker lugna och vända opinionen. Efter mycket avledande prat om att hyresspärren blir starkare på bristorterna än på andra orter osv, slår ledaren fast: 'Är nu denna lag tillräcklig för att skydda hyresgästerna? — Vi tror det helst som det förutsätter att parterna på hyresmarknaden skall agera'.

Då Erik Svensson inte finner tillräckligt gehör för sina åsikter inom sin egen rörelse och inom arbetarekommunen, gör han ett sista försök att rädda ansiktet genom att dyka upp på den socialdemokratiska riksdagsgruppens förtroenderådsmöte, för att där tala för att man inte bör skjuta upp frågan om hyresregleringens avskaffande — trots det kommande valet.

Då Bengt Hallberg redovisade den planerade omorganisationen vid 1964-års kongress hävdade han att 'fullmakter (åt verkställande organ) kan aldrig innebära någon inskränkning i demokratin så länge man inte ger avkall på dessa verkställande organs redovisningsskyldighet. Vi behöver inte vara rädda för att ge långt gående fullmakter, om vi inte ger avkall på skyldigheten för dessa verkställande organ att stå till svars för sina handlingar. Då vet de hela tiden att fullmakterna måste brukas med förstånd om de vill fortsätta att bruka dem. Om de verkställande organen skulle brista i detta avseende, kommer det organ, som de ställs till svars inför, att draga in fullmakterna eller se till att man får ett nytt verkställande organ.'

I kraft av sin fullmakt behövde Erik Svensson aldrig stå till svars inför medlemmarna och han tog aldrig konsekvenserna av deras misstroendevotum. Bengt Hallbergs karakteristik av en demokratisk organisation är riktig, men möjligheterna att dra in dessa fullmakter eller att ha insyn i VU:s arbete är som visats obefintliga i hyresgäströrelsen.

Reparationsavtalet

Efter dessa för ledningen obehagliga incidenter, har man alltså som vi visat försökt skaffa sig ett fastare grepp och en säkrare kontroll över rörelsen. Som ett led i dessa strävanden kan man även betrakta avtalet om generella hyreshöjningar och det s. k. reparationsavtalet, som träffades 1968 mellan ledningen för Hyresgästernas Riksförbund och Sveriges Fastighetsägareförbund, och det sätt på vilket avtalet tillkom.

Avtalet träffades nämligen helt bakom ryggen på hyresgäströrelsen, som efteråt ställdes inför fullbordat faktum utan att ha fått tillfälle att diskutera förslaget. I ett brev till statsministern skriver Östermalmsavdelningen av Storstockholms Hyresgästförening: 'Med stor besvikelse har vi tagit del av den uppgörelse angående hyreshöjningar som träffats mellan Riksförbundets ledning och Sveriges Fastighetsägareförbund. Eftersom förhandlingarna, som föregick uppgörelsen, försiggick i största hemlighet och de olika hyresgästföreningarnas — och sektionernas (avdelningarnas) representanter ställdes inför fullbordat faktum, då överenskommelsen var träffad, har vi berövats möjligheten att inom vårt förbund och bland medlemmarna diskutera frågorna och komma med eventuella ändringsförslag. Vi känner oss sålunda inte bundna av den överenskommelse som träffats'.

Det nya och intressanta i detta avtal är inte själva förfarandet som sådant. S. k. frivilliga överenskommelser har tidigare förekommit på bostadspolitikens område; till exempel direkta förhandlingar mellan parterna 1953-1956 angående behovsprövning på bostadsmarknaden och förhandlingar mellan Fastighetsägareförbundet och Hyresgästernas Riksförbund angående kompensation för reparationskostnader och räntekostnadsstegringar. De två sistnämnda förhandlingarna 1957-1958 sköttes formellt mellan de två parterna på bostadsmarknaden, ena gången under en 'opartisk ordförande' och andra gången i form av en utredning med samma person som ordförande. Förhandlingsresultaten accepterades av statsmakterna utan ändringar, vilket parterna förvissat sig om på förhand vid samtal med socialministern (bostadspolitiken låg under socialdepartementet

till 1962). Man kan därför säga att det var en överenskommelse mellan tre parter: staten och de båda organisationerna.

Denna typ av överenskommelser har sedan dess mera övergått till fria förhandlingar mellan två parter utan direktinblandning från regeringen (i form av att den tillsatt ordförande). Det indirekta samarbetet i form av lojala socialdemokrater i Riksförbundets ledning har varit tillräckligt för att garantera att inga beslut fattats som kunnat rubba SAP:s bostadspolitik. Men framför allt har dessa förhandlingar rört detaljfrågor som t. ex. VA-avgifter, bränsletillägg, oljerabatter, oljetillägg och TV-installationstillägg, varvid respektive förbunds lokala organisationer rekommenderas träffa lokala överenskommelser.

Om man betraktar den nya hyreslagen och de båda avtalen som träffades på toppnivå som ett hyrespaket, kan man se detta som ett försök att tysta ned opinionen och sköta de bostadspolitiska frågorna — inklusive hyresfrågorna — centralt. Regeringen tog alltså 1968 mer direkt hand om de bostadspolitiska frågorna, medan det formella ansvaret för delar av detta hyrespaket lades på andra instanser.

Vad är då det nya i avtalet? Bara det att parterna på hyresmarknaden får träffa ett avtal av denna omfattning representerar något nytt. Men om man ser hela hyrespaketet som ett försök av regeringen att successivt och i smyg avveckla hyresregleringen eller i bästa fall bara mjuka upp motståndet till dess att frågan på nytt kommer upp i riksdagen 1971, kan man hävda att avtalet är ett sätt att förbereda den ordning vilken kommer att bli praxis sedan hyresregleringen försvunnit: parterna på marknaden träffar uppgörelserna. Man vill också genom att låta parterna på marknaden besluta om hyreshöjningar, slippa bära det officiella ansvaret och komma undan kritiken från missbelåtna hyresgäster, som står inför hotet att få sin levnadsstandard sänkt. Bostads- och hyresfrågor är ytterst känsliga för socialdemokratin, speciellt vid en valrörelse, eftersom de utgör de frågor vilka (vid sidan av inkomstfrågorna) mest direkt och påtagligt berör löntagare och väljare. Genom att låta Riksförbundet som ett kamouflage utåt mot oppositionen och väljarna besluta om dessa politiskt känsliga frågor slipper socialdemokratin råka ut för att oppositionen utnyttjar hyresgästernas missnöje i valtaktiska syften och undgår också risken att få en majoritet emot sig i riksdagen.

Samma sak uttrycker Erik Svensson så här: 'Det förtjänar påpekas i den rätt inflammerade politiska debatten att en rad viktiga frågor kunnat lösas under mycket bred partipolitisk enighet liksom att många kastanjer kratsats ur elden både för regering och opposition genom uppgörelser som träffats mellan hyresmarknadens organisationer. Det har gällt frågor, som om de måst få sin lösning i politisk ordning, blivit mycket heta stenar i munnen på herrar och damer riksdagsledamöter' (*Vår Bostad* 7-811968).

Regeringens politik kommer nu till uttryck via socialdemokraterna i Riksförbundets ledning. Man har samtidigt bättre kontroll på dessa och slipper fler fadäser från Svensson. Dennes roll har alltså reducerats till att bakom ryggen på sin egen rörelse träffa avtal med Fastighetsägareförbundet genom beslut som fattas i hemliga förhandlingar på toppnivå.

Avtalet godkändes av VU utan att vare sig storföreningen eller förbundsstyrelsen tillfrågats. Det ingångna avtalet tillstyrktes i detalj av Statens Hyresråd, med motiveringen att parterna på hyresmarknaden redan kommit överens. I detta hyresråd sitter som representanter för Riksförbundet och för Sveriges Fastighetsförbund Erik Svensson respektive Claes Breitholtz, dvs samma personer som strax innan varit med att ingå avtalet. Hyresrådet överlämnade sedan avtalet till regeringen vilken i konselj bekräftade detsamma. □